

LUKÁCS GYÖRGY 1919-BEN

1.

Lukács György 1919-es tevékenysége – részben ellentmondásos eszmei fejlődése és váratlannak tartott választásai okán, részben akkori nézetei és tettei miatt – sok vitát váltott ki. Az ellenforradalom együtt gyalázta a Tanácsköztársaság politikájának egészével. Gratz Gusztáv, Szathmári Jenő vagy éppen Tormay Cecil¹ nemzetietlennek, zsidónak vagy egy szűk értelmiségi réteg ostoba avantgard kísérletezésének tartotta a proletárdiktatúra kulturális munkáját. A polgári radikális Jászi Oszkár dicsérete sem volt igazi elismerés. Ő azt tartotta, hogy az a kultúrpolitika, amelyet Lukács is képviselt, „egy új közszellem, tömeghit és moralitás megteremtésére irányult. Ez volt – tette hozzá – a Tanácsköztársaság tevékenységének az a része, mely az új rendnek legrokonszenvesebb vonásait domborította ki. Volt ugyanis letagadhatatlanul valami nagyság és vigasztaló abban a komolyságban és lelkesedésben, mellyel a proletárdiktatúra a szellem dolgait a kezébe vette. A valláshirdetők minden fanatizmusa ott égett egy kis vezető rétegben, s ez az új vallás elsősorban tudományt és művészetet akart terjeszteni. Persze kizárólag szocialista, marxista, természettudományi és történelmi materialista tudományt, míg minden egyéb más gondolatvilág legfeljebb az egyetemek legmagasabb ormain nyert volna kegyelmet. Az ő céljuk az új államvallás megteremtése volt.”² Tehát utópizmus, de ezzel együtt vallás és fanatizmus is – ez Jászi álláspontja.

A mai polgári történetírás is elsősorban ezt a két irányzatot viszi tovább. Az ellenforradalmi propagandát folytató Victor Zitta még Lukács életében, 1964-ben megjelent könyvében ezt írja: „Ez volna Lukács, aki szinte olyan intézkedéseket hozott, amelyek elképzelhetetlenek normális körülmények között, amelyek kizárólag egy intellektuális és morális bűnözőnek (deliquent) agyában születhettek meg, akinek egzotikus és extravagánsan groteszk ízlése van.”³ A szerző meghamisítja Lukács kapcsolatait a tudományos és művészeti világgal, a tömegek kultúrájának gazdagítását szolgáló programját a hitlerizmuséval azonosítja, s azzal vádolja, hogy cirkuszt adott kenyér helyett.

Közelebb áll Jászihoz D. Kettler, aki *Marxismus und Kultur* című könyvében Mannheim és Lukács nézeteit vizsgálja 1918–1919-ben. Megmutatja a kettőjük közötti kapcsolatot a kultúráról és a kulturális válságról szóló koncepciójukban, de elismeri, hogy

¹ Gratz Gusztáv: A bolsevizmus Magyarországon. Bp. 1921; Szathmári Jenő: Das rote Ungarn. Leipzig, 1920; Tormay Cecil: An Outlaw's Diary: The Commune. New York, 1924.

² Jászi Oszkár: Magyar Kálvária, magyar föltámadás. Bécsi Magyar Kiadó, é. n. 137.

³ Victor Zitta: Georg Lukács' Marxism, Alienation, Dialectics, Revolution. The Hague, 1964. 99.

míg az első csak a kulturális tényezők oldaláról közelítette meg a problémát, Lukács látja a kulturális válság gazdasági és társadalmi tényezőit is. Ugyanakkor meg is fordítja a tételt, azt állítva, hogy Lukácsnál 1919-ben minden jelenség kulturális kategóriákban jelenkezik, és a kultúrához való viszonyában kap jelentőséget, míg a politikai szférának nincs önálló jellege. A szerző azonban Lukács érdemének tartja – Mannheimmel szemben –, hogy a kultúráról vallott nézeteit a gyakorlatban is megkísérelte megvalósítani. „Komplikált kísérletet látunk arra, hogy felmutassa a kapcsolatot a forradalmi folyamat és a kulturális válság között. Az ő kísérletének nincsenek chiliasztikus vonásai, semmiféle csodálatos és azonnali változást nem vár. Nem várja egy új kultúra gyors kivirágzását.”⁴ Ezzel elismeri Lukács realitás-érzékét, s ezzel bizonyos mértékig Jászint túl is mutat.

Nemrég látott napvilágot Michael Löwy könyve, amely a *Forradalmár intellektuelek szociológiájáért* címet viseli, és 1976-ban jelent meg Párizsban. Alcíme: Lukács politikai fejlődése 1919–1929. A szerző alapos dokumentáció és eddig nyugaton kevésbé ismert Lukács-írások alapján próbálja rekonstruálni a magyar filozófus útját, elvetve a nyíltan reakciós torzításokat. Mégis Lukács csatlakozását a kommunizmushoz nem a tudományos elemzésnek tulajdonítja, hanem „etikai és politikai hitbéli aktusnak” s itt megint Jászival találkozik.⁵ „Lukács 1919-ben – írja – közelebb volt a meggyőződés etikájához, mint a felelősség etikájához, tehát erősebben foglalkoztatta saját praxisának korrelációja a politikai morális alapelvekkel, mint cselekvésének az objektív valóságra gyakorolt következményei”. Azt állítja, hogy „mint népbiztos úgy látja el feladatait, mint aki gondolatban állandóan szembesíti magát a nagy inkvizítorral”, azaz Dosztojevszkij etikai problematikájával. Löwy keveset foglalkozik Lukács 1919-es tényleges kulturális és politikai tevékenységével, amelyet egészében a balos etika kategóriájába szorít bele. Elismeri viszont, hogy „a hatalom gyakorlásának megélt tapasztalata nagy hatást gyakorolt Lukácsra. Politikai gondolkodása gazdagabb, gyakorlata konkrétabb lesz, a balos etikát kezdi túlhaladni és bár sajnálkozva, de elismeri a kompromisszumok elkerülhetetlen szükségyszerűségét”.⁶

Ezeket a nézeteket nemcsak azért idéztem, hogy egyikkel vagy másikkal vitatkozzam, hanem azért is, hogy megmutassam, milyen sok teendőnk van 1919 elemzésében és nemzetközi megértetésében. Itt most csak Lukácsnak a kultúra elméletével és gyakorlatával kapcsolatos nézeteit és cselekedeteit ismertetem, arra nem vállalkozhatom, hogy ezt a tevékenységét egész eszmei fejlődése vagy a Tanácsköztársaság egésze szempontjából vizsgáljam.

2.

Lukács már ismert esztéta és irodalomkritikus, amikor 1918 végén csatlakozik a Kommunisták Magyarországi Pártjához, amely Kun Béla és az orosz forradalom eszméiért lelkesedő volt hadifoglyok kezdeményezésére alakult meg.

Lukács 1969-ben *Utam Marxhoz* címen megjelentetett kötetében így emlékezik vissza ezen időszakának szellemi és főként filozófiai fejlődésére: „A filozófia felé való meg-

⁴ David Kettler: *Marxismus und Kultur*. Berlin, 1967. 49.

⁵ „Le passage au communisme relève chez lui d'un acte de foi éthico-politique.” Michael Löwy: *Pour une sociologie de intellectuels révolutionnaires*. Paris, 1976. 168.

⁶ I. m. 77.

indulás az etika és az esztétika érintkezési problémáinak vizsgálatával vette kezdetét. Mint már többször kifejtettem: ennek a fejlődési szakasznak alapját lázongó elégedetlenségem tette ki a dzsentroid módon kapitalizálódó magyar étellel szemben, ez volt az alapja Ady iránt érzett feltétlen hódolatonnak is, anélkül természetesen, hogy – mint a magyar baloldal vezető ideológusai tették – valaha is a nyugati civilizáció importjában láttam volna a kivezető út megalapozását. Akkor persze aligha voltam szocialistának nevezhető; a francia radikális szindikalizmust kivéve nagyon elutasító állásponton álltam azokkal a szocialista teoretikusokkal szemben, akiket akkor ismertem. De elméletileg bármennyire tisztázatlan módon, mégis a fennálló társadalom forradalmi megszüntetésében láttam az egyedüli kivezető utat a jelen kulturális ellentmondásaiból.”⁷

Az esztétika és etika vonatkozásában elsősorban Kant befolyása alatt áll, de elég korán megpróbál kibontakozni e hatás alól, hogy azután Hegel történetfilozófiáját fogadja el. A hegeli filozófia nem elégítette ki az etika szempontjából, mivel Lukács sosem tekintette érvényesnek a valósággal való összeegyeztethetőség gondolatát, azt a felfogást, miszerint a morális imperatívuszok a fennálló társadalom tényleges szükségleteihez vezetnek el. Kierkegaardtól, a középkori keresztény eretnek gondolkozóktól és a keleti erkölcsfilozófiától inspirálva kísérli meg megvetni filozófiai alapjait egy olyan etikának, mely túlhaladja az erkölcs és a jog korlátait. Ez a felfogás váltja ki érdeklődését Dosztojevszkij iránt is, aki a legszuggesztívebb és a legradikálisabb irodalmi formában veti fel az etika kérdéseit.

A kor politikai és társadalmi problémái azonban arra ösztönzik, hogy a munkásmozgalom problémáival foglalkozzék. Bár Marxot olvassa, kezdetben Georges Sorel eszméi és a Szabó Ervin által terjesztett anarcho-szindikalista Marx-interpretáció vonzzák. A háború idején ismerkedik meg Rosa Luxemburg egyes írásaival. Lenint s mindenekelőtt az *Állam és forradalmat* 1918-ban olvassa.

Lukács a *Történelem és osztálytudat* új kiadása utószavában és másutt is hangsúlyozza e korszaka fejlődésének ellentmondásos jellegét, amikor is baloldali etika és idealista történetfelfogás keveredik egymással. De azt is leszögezi, hogy az orosz forradalom jelent számára túllépést ezeken az ellentmondásokon.⁸ Az új felismerés azonban csak fokozatosan tör utat gondolkozásában.

1918 decemberében egy cikket publikál *A bolsevizmus mint erkölcsi probléma* címmel, ahol megállapítja, hogy a marxizmus elméletben két irányzat található: az egyik a szociológiai, mely a múltat az osztályharcokkal magyarázza és egy másik a történetfilozófiai, mely „a proletariátust az emberiség szociális megváltásának hordozójává teszi, a világtörténet messianisztikus osztályává”. A felvetődő dilemma a következő: meg kell-e valósítani a proletariátus diktatúráját azonnal, az osztály nélküli társadalom megteremtése, következésképp a demokrácia kifejlődése reményében, avagy várni kell, míg megvalósul a világ új rendje, ámde ez esetben hosszú ideig, addig kell várni, ameddig az emberiség többsége helyesli a társadalom radikális átalakítását. Lukács véleménye a következő: „A bolsevizmus azon metafizikai föltevésen alapul, hogy a rosszból jó származhatik, hogy lehetséges, mint Razumihin mondja a *Bűn és bűnhődés*ben: az igazsághoz keresztülhazudni magunkat. E sorok írója nem képes ezt a hitet osztani, és ezért feloldhatatlan

⁷ Lukács György: Utam Marxhoz. Válogatott filozófiai tanulmányok. Bp. 1971. I. köt. 11–12.

⁸ Lukács György: Történelem és osztálytudat. Bp. 1971. 695–735.

erkölcsi dilemmát lát a bolsevik állásfoglalás gyökerében, míg a demokrácia – hite szerint – csak emberfeletti lemondást és önfeláldozást követel azoktól, akik tudatosan és becsületesen végig akarják csinálni. De ez, ha talán emberfeletti erőt igényel is, nem lényegében megoldhatatlan kérdés, mint a bolsevizmus erkölcsi problémája.”⁹

Néhány hét múlva megváltoztatja ezt a véleményét, a csak 1919 májusában publikált, de még a Tanácsköztársaság kikiáltása előtt írt *Taktika és etika* című cikkében, ahol leszögezi, hogy egy szocialista számára az etikai probléma mindig szorosan kötődik az adott történetfilozófiai helyzethez. „A szocializmust megvalósító osztályérdekek és az azokat kifejezésre juttató osztályöntudat világtörténeti hivatást jelentenek, és a fent említett, objektív lehetőség ennél fogva azt a kérdést jelenti: itt van-e már a pillanat, amely a szakadatlan közeledés stádiumából – ugrásszerűen – az igazi megvalósulásba vezet.” A tudomány nem tudja előre megmondani, vajon ez a pillanat tényleg elérkezett-e, és az etika nem adhat recepteket a korrekt cselekvés számára. „Az etikai öneszmélet rámutat arra, hogy vannak helyzetek – tragikus helyzetek –, amelyekben lehetetlen úgy cselekedni, hogy bűnt ne kövessünk el; de egyúttal megtanít arra is, hogy még ha két bűn között kell is választanunk, akkor is van még mértéke a helyes és a nem-helyes cselekvésnek. Ez a mérték: az áldozat”. Lukács tehát elfogadja a tisztán morális cselekvés gondolatát, amely a század eleji orosz anarchistákat olyannyira foglalkoztatta, majd konkrétan Borisz Szavinkov egyik regényére utal, ahol az író ezt a gondolatot így fejt ki: „Csak annak gyilkos tette lehet – tragikusan – erkölcsi, aki tudja, megingathatatlanul és minden kétséget kizáróan tudja, hogy gyilkolni semmi körülmények között nem szabad.”¹⁰

Lukács eljut a forradalom ügyének vállalásáig, ami számára szükségszerűen a proletárdiktatúrát jelentette, azt a diktatúrát, melynek egy történelmi ugrással meg kell valósítania az osztály nélküli társadalmat, amely nem öncélú, hanem lehetőség a kommunizmus irányába való fejlődésre. Csatlakozása a forradalom ügyéhez tehát a marxizmus lényegének elfogadását implikálta, de elsősorban politikai és etikai vonatkozásokban sajátos, egyéni interpretációban.

3.

Lukács a Tanácsköztársaságban közoktatásügyi népbiztoshelyettes, majd népbiztos. Egy ideig a cseh intervenciók ellen küldött egyik csapattest politikai biztosa is. A cselekvés önmagában nem elégíti ki, megkísérli az új társadalom alapvető problémáit elméleti szinten is megfogalmazni – a proletárdiktatúra gyakorlatát tekintetbe véve.

1919. április 13-án megjelentet egy cikket, ezzel a beszédes címmel: *A kommunizmus erkölcsi alapja*. Ebben kijelenti, hogy a fejlődésnek az adott szakaszában minden cselekvés mozgató elve az osztályharc, mivel a proletariátus harcának eredményét az ellenség fenyegeti. A pillanat szorongatottsága ellenére is felmerül a jövőre irányuló kérdés: milyenek lesznek az új társadalom jellemző vonásai, mi lesz a benne élők életének

⁹ Lukács György: A bolsevizmus mint erkölcsi probléma. Szabadgondolat, 1918. december. – Történelem és osztálytudat. Bp. 1971. 11–17.

¹⁰ Lukács György: Taktika és etika. Bp. 1919. 22–31.

tartalma? Erre a kérdésre — állítja Lukács — csak az erkölcs oldaláról kaphatunk választ. „Csak akkor volt értelme az osztálykülönbségek gyökeres kiirtásának, ha vele minden kiveszett az emberek egymás közötti életéből, ami őket egymástól elválasztotta: minden harag és minden gyűlölet, minden irigység és minden gőg. Egyszóval: ha az osztály nélküli társadalom a kölcsönös szeretet és megértés társadalma lesz. Egy ilyen társadalomnak azonban a társadalmi és gazdasági élet átalakulásai csak alapját rakhatják le, csak lehetőségeit teremthetik meg, hogy igazán megvalósuljon, ahhoz maguknak az embereknek is át kell alakulniok.”¹¹ Ezt a változást a kultúra és mindenekelőtt a nevelés hivatott előmozdítani, s a nevelésnek a teljes egyenlőség elvét kell tükröznie az adott pillanatban folytatott kérelmelhetetlen osztályharc ellenére is.

Egy 1919. április 20-án írott cikkében elemzi a forradalmi cselekvés sajátosságát, leszögezve, hogy ennek mércéje az összesség, azaz a közösség érdekének előtérbe helyezése az egyéni vagy csoportérdekkel szemben. Az összesség uralma a kisebbségek fölött magában hordozza az áldozat fogalmát. „Minden igazi erőt az áldozatkészség foka határoz meg. Aki mindent hajlandó föláldozni, az legyőzhetetlen.”¹²

Lukács optimizmusát nemcsak a hazai tapasztalatok táplálják, hanem főként a világforradalom reménye. Úgy gondolja, mint azt *A győzelmes proletariátus taktikája* című cikkében kifejti, hogy a világ polarizálódni fog, és a harcot a nemzetközi burzsoázia és a nemzetközi proletariátus vívja majd meg. A nemzetközi proletariátus győzni fog, és a világon mindenütt megvalósítja diktatúráját. Ami tehát igaz a magyar viszonyok között, igaz lesz máshol is. „A diktatúra lehetősége és záloga a végső győzelemnek. De a győzelmet magát a proletariátus jövőbeli világos osztálytudata és öntudatos osztályharcra fogja csak igazán megszerezni.”¹³

A proletariátus diktatúrájának gyakorlásában nagy jelentőséget tulajdonít azon kapcsolatnak, mely *párt és osztály* között fennállhat. Véleménye szerint a pártforma a proletármozgalom első cselekvő lépése a pusztá ellenzékiiség időszaka után; az első kísérlet a társadalom egészének átformálására. Lukács leszögezi, hogy Magyarországon a szocialisták és a kommunisták egyesülését maga a proletariátus valósította meg, és hogy ezután megszűnik a szó régi értelmében vett párt, csak egy egységes proletariátus létezik. „A párt ma az egységes proletariátus egységes akaratának kifejezése: az új társadalomban uralkodó, az új erőkből felépülő akarat végrehajtó szerve.”¹⁴

Mivel az osztálytudatnak igen jelentős szerepet tulajdonít, ez okból kezd el foglalkozni a történelmi materializmus szerepével, és egyik — 1919 júliusában publikált — cikkében a történelmi materializmus funkcióváltásával foglalkozik. Áttekintve a marxizmus történeti fejlődését, megállapítja, hogy a történelmi materializmus annyiban érvényes, amennyiben az új társadalom a régi és az új keveréke még, és így alkalmazható rá a régi társadalom szociológiai magyarázata. Ugyanakkor, ami a kapitalista társadalomban felépítmény volt, az új társadalomban alap lesz, és a kapitalista társadalom alapja felépítménnyé válik. „A

¹¹ Lukács György: A kommunizmus erkölcsi alapja. Az Ifjú Proletár, 1919. április 13. — Történelem és osztálytudat. Bp. 1971. 18–21.

¹² Lukács György: Mi a forradalmi cselekvés? Vörös Ujság, 1919. április 20.

¹³ Lukács György: A győzelmes proletariátus taktikája. Népszava, 1919. április 15.

¹⁴ Lukács György: Párt és osztály. Közli: „Mindenki újakra készül . . . ” Szerk. József Farkas. (A továbbiakban: MUK.) Bp. IV. köt. 1967. 223–229.

szocializmusba való átmenetnek, a szocializmus építő munkájának lényege éppen abban foglalható össze, hogy az ideologikus elemek, az emberi eszme, az ember felszabadításának és megváltozásának eszmé(je) lesz az építőmunka uralkodó eszméjévé és a gazdasági élet ennek az eszmének egyszerű eszközévé, egyszerű funkciójává válik.”¹⁵ A dialektikus materializmus – miközben megszűnik szociológiai elmélet lenni – az új társadalomban a tudományos kutatás módszere lesz.

Mint látjuk, Lukács eltúlozza a szubjektív tényezők szerepét a történelmi fejlődésben, idealizálja a munkásosztály funkcióját, alábecsüli a szervezethez való tartozás jelentőségét, ugyanakkor azonban elfogadja az osztályharc és a proletariátus történelmi hivatásának elvét, valamint a forradalom és a proletárdiktatúra szükségességét.

Azért idéztük itt a lukácsi gondolatokat, mert ezek képezték ideológiai és politikai alapját kulturális és művelődéspolitikai koncepciójának is.

4.

Lehetetlen megértenünk Lukácsnak a Tanácsköztársaság idején vallott kultúrakoncepcióját, ha figyelmen kívül hagyjuk azokat a vitákat, melyek a háború alatt e témákban folytak a magyar értelmiség körében. Az ún. Vasárnapi Körben, melynek Lukácson kívül Mannheim Károly, Hauser Arnold, Fogarasi Béla, Fülep Lajos és mások voltak tagjai, a kultúrát tekintették az egyedüli kiútnak a kapitalista társadalom intellektuális és morális válságából.¹⁶ (Mannheim 1918-ban egy tanulmányt publikál *Lélek és kultúra* címmel, melyben kifejti ezt a Lukács által is osztott nézetét.)

A Tanácsköztársaság idején Lukács úgy véli, hogy a forradalom eszköz a kultúra uralmának megvalósításához. Ebben az időben elfogadja Alfred Weber elméletét, aki különbséget tesz a civilizáció és a kultúra fogalma között. 1919 júniusában megjelent egy tanulmányt *Régi kultúra és új kultúra* címmel, amelyben kifejti álláspontját erről az ellentmondásról. Véleménye szerint „a kultúra fogalma (ellentétben a civilizációval) magában zárja mindazokat az értékes termékeket és tevékenységeket, melyek a közvetlen életfenntartás szempontjából nélkülözhetők.” A kapitalista társadalom képtelen volt biztosítani a kultúra ilyen irányú fejlődését, mivel a gazdasági élet uralta az egész életet, az ember alávetetté vált a termeléssel szemben, ideológia és termelés ellentétben álltak egymással. A kommunista társadalomban az irányított és szervezett gazdasági élet majd véget vet öncélúságának, mivel azt a társadalmi folyamatot, melyben végbemegegy, gazdasági tényezők befolyásolják. Az ember külső és belső életét emberi és nem-gazdasági motívumok fogják uralni. Ez a funkcióváltás teremti majd meg az új kultúra lehetőségét, ami eredményezi az ember belső uralmát környezetére felett, míg a civilizáció csak külső uralmát valósította meg a természet felett. „Az ember öncélúsága a kultúra szociológiai előfeltétele.”¹⁷

Az 1919. április 20-án publikált, *A kultúra tényleges birtokbavétele* című cikkében megállapítja, hogy a proletariátus hatalomra jutása és a kulturális intézmények köztulaj-

¹⁵ Lukács György: A történelmi materializmus funkcióváltása. *Internationale*, 1919. július. – MUK 652–662.

¹⁶ Novák Zoltán: *A Vasárnapi Társaság*. Bp. 1979.

¹⁷ Lukács György: *Régi kultúra és új kultúra*. *Internationale*. 1919. június 15. – MUK 470–480.

donba vétele csak az első lépést jelentik. „Az, hogy a műkincsek, a színházak, az iskolák stb. a proletariátus kezében vannak, csak a lehetőségét teremti meg az új kultúrának, a tényleges birtokbavételnek. Annak a kornak, amelyben a kultúra összes alkotásai a dolgozók valamennyiének belső tulajdonává váltak. Ezt a tényleges birtokbavételt kell a nevelésnek megvalósítani.” Az interiorizációs folyamatnak a fizikai és szellemi munka közötti különbség megszűnéséhez kell vezetnie. „A feladat itt az, hogy minden ember számára minden pillanatban nyitva álljon élete külső és belső alakulása aszerint, hogy akár mint fizikai, akár mint szellemi munkás elhelyezkedjék a társadalomban.”¹⁸ A kultúra tehát elsődleges eszköze nemcsak a társadalom, hanem általában az ember radikális átformálásának.

Ez a felfogás nyit utat a proletárdiktatúra egy lényeges célkitűzésének megvalósulásához: a kultúra demokratizálásához. Mozgalom indul az írástudatlanság leküzdésére, létrejön a nyolcosztályos általános iskola, munkásegyletetet alapítanak. Valamennyi kulturális intézmény – könyvtárak, múzeumok, színházak – megnyílik a nép előtt, koncerteket rendeznek a munkások számára. Ez a demokratizmus jellemzi mindenekelőtt azt a kultúrpolitikát, melyet a magyar értelmiség oly lelkesedéssel vitt át a gyakorlatba, s amelynek Lukács a fő szószólója.

Lukács igyekezett megnyerni ehhez a politikához az alkotó értelmiség legjelesebb képviselőinek támogatását. A legrangosabb írókat kéri fel az irodalmi élet irányítására, köztük nem-kommunistákat is, a regényíró Móricz Zsigmondot csakúgy, mint a költő Babits Mihályt. A színház újjászervezésében Balázs Béla nyújt segítséget, aki – mint tudjuk – később a nemzetközi filmművészet egyik kiváló teoretikusa lesz. A zenei direktórium tagjai közt ott találjuk Dohnányi Ernőt, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt.

Hogy politikája célravezető legyen, megkísérli megteremteni annak gazdasági és intézményes alapjait. Az intézményi rendszer kialakításában egyszerre igyekszik tekintettel lenni a szakértelemre és a demokratizmusra – persze a Tanácsköztársaság politikája alapján. Eredeti intézményrendszert hoznak létre, amely igyekszik felhasználni a francia kommün és a szovjet állam tapasztalatait s a magyar haladó mozgalmak egyes szervezeti formáit is. Anyagilag a Tanácsköztársaság a nehéz körülmények között is viszonylag jelentős támogatást nyújt a tudósoknak, íróknak és művészeknek.

Az ideológiai és művészeti irányzatok szempontjából nyitott politikát folytat. A közoktatásügyi népbiztosságot egyes jobboldali szociáldemokraták azzal vádolták, hogy előnyben részesíti a proletariátustól idegen művészeti irányzatokat, különösen az expreszszionista Kassák Lajost és folyóiratát, a Mát.¹⁹ Lukács az ügygel kapcsolatban nyilatkozatot tesz közzé: „A Közoktatásügyi Népbiztos semmiféle iránynak vagy pártnak irodalmát hivatalosan támogatni nem fogja. A *kommunista* kultúrprogram csak jó és rossz irodalmat különböztet meg és nem hajlandó sem Shakespeare-t, sem Goethét félredobni azon a címen, hogy nem voltak szocialista írók. De nem hajlandó arra sem, hogy szocializmus címen ráeressze a dilettantizmust a művészetre. A *kommunista* kultúrprogram az, hogy a legmagasabb és legtisztább művészetet juttassa a proletariátusnak és nem fogja engedni, hogy politikai eszközzé rontott vezér-cikk-poézissal pusztítsák ízlését. A politika csak eszköz, a kultúra a cél.” Ez a toleráns álláspont igen nehezen alkalmazható

¹⁸ Lukács György: A kultúra tényleges birtokbavétele. Fáklya, 1919. április 20. – MUK 205–206.

¹⁹ Göndör Ferenc: Kik akarják diktálni a proletáirodalmat? Népszava, 1919. április 16. – MUK 171–174.

az egyre feszültebb viszonyok között. Lukács ugyanebben a nyilatkozatában elismeri a politika elsődlegességét a kultúrában is, de elveti a művészeti monopóliumok kialakítását. „A politikai szempont még sokáig *kiválasztó* szempont marad, de nem diktálhatja az irodalmi termelés irányát – írja. Csak szűrő legyen, ne egyetlen forrás! A Közoktatásügyi Népbiztosság eddig még nem avatkozott bele az irodalmi életbe: végeredményben pedig az írók szervezetére bizza majd az irányítást.”²⁰ Balázs Béla egy nyilatkozatából megtudjuk, hogy a cenzúrát, amit az adott helyzetből fakadó szükségszerűségnek tekintettek, az írók maguk akarják gyakorolni, akiknek az Írói Direktórium ad megbízást hat hónapnyi időtartamra.²¹

Lukács türelmes, de elvi politikáját a Tanácsköztársaság egyes befolyásos vezetői úgy értékelték, mint a proletárdiktatúra szigorú elveinek kiterjesztését a kultúra területére, mely utóbbi fejlődésére az károsan hathat. 1919 júniusában a pártkongresszuson Kunfi Zsigmond közoktatásügyi népbiztos felveti a diktatúrában való szellemi szabadság kérdését és Kun Bélával szembehelyezkedve kijelenti, hogy ezen a területen nem lehet korlátozni a szabadságot, és hogy ennek hiánya máris megbénította a szellemi tevékenységet.²² Lukács igen határozott hangnemben válaszol. Kijelenti, hogy a proletariátus diktatúrája a kisebbség uralma ugyan, de ez a kisebbség „az öntudatos, szervezett munkásság”, mely valamennyi dolgozó érdekében cselekszik. Ebben a diktatúrában szükség van a kritikára, de szembe kell szállni az olyan, az egészet érintő kritikával, „amely arra alkalmas, hogy a kevésbé öntudatos lelkekben ellenforradalmi érzéseket legyen alkalmas felkelteni . . . Nem kell a tudományt és a művészetet féltetni – mondja. Ellenben megengedhetetlen, hogy a burzsoázia szellemi erőszak szervezetei, az oktatás és a sajtó megtartsák a maguk szabadságát. Ezeket át kell alakítani a proletariátus szervezeteivé és nem szabad tűrni, hogy ezekben más szempont jusson érvényre, mint a proletariátus szempontja.”²³ Kun Béla válaszában ugyanígy foglal állást, hozzátéve, hogy a szellemi élet dekadenciája kizárólag a burzsoázia szolgálatában álló kulturális területekre korlátozódik. Majd így folytatja: „Új szellemi életnek, új kultúrának kell támadnia magából a proletariátusból és én bízom a proletariátus termelő erejében, abban a termelő erőben, amely intézményeket lerombolt és intézményeket alkotott, hogy meg fogja találni a szellemi élet terén is a maga kivirágzását.”²⁴ Kun ez alkalommal azonosítja a Kassák és csoportja által képviselt avantgarde irányzatot a burzsoá dekadenciával.

Kassák nyilvánosan tiltakozott a vád ellen, védelmezve a művészet önállóságát a politikával szemben. Lukács maga nem foglal állást ebben a vitában, de tudjuk, hogy nem volt az avantgarde híve.²⁵ Álláspontját filozófiai nézetei, ízlése, de a munkás közönség

²⁰ Lukács György: Felvilágosításul. Vörös Újság, 1919. április 18. – MUK 196–198.

²¹ A Közoktatásügyi Népbiztosság irodalmi programja. Balázs Béla nyilatkozata. Magyarország, 1919. április 19. – MUK 199–201.

²² Kunfi Zsigmond felszólalása az országos pártgyűlés első napján. Népszava, 1919. június 13. – MUK 460–461.

²³ Lukács György beszéde az országos pártgyűlés második napján. Vörös Újság, 1919. június 14. – MUK 461–462.

²⁴ Kun Béla válasza az országos pártgyűlés második napján. Vörös Újság, 1919. június 14. – MUK 462–463.

²⁵ Kassák Lajos: Levél Kun Bélához a művészet nevében. Ma, 1919. június 15. – MUK 463–468. Vö. Hermann István: Lukács György gondolatvilága. Bp. 1974. 120–122. E vitához lásd még József Farkas: Proletárforradalom, avantgarde és tömegkultúra. – „Vár egy új világ.” Bp. 1975. 10–29.

reagálása is magyarázza. *Az Ifjú Proletár* állást foglalva a Kassák körül folyó polémiában, azt tanácsolja a fiatal munkásoknak, hogy az avantgarde irányzatú művek helyett olvassák inkább Adyt és Dosztojevszkijt.²⁶ Akadnak azonban olyan munkások, akik Kassák védelmére kelnek. Mindez azt bizonyítja, hogy a vita ebben a kérdésben nem záródott le, s hogy a proletárdiktatúra hívei között különböző nézetek éltek az új irodalom és művészet orientációjáról. Az irányzatok viszonylag szabad jelentkezése — a legreakciósabbaktól eltekintve — viszont tény volt, s e tekintetben Lukács megalapozott elvi politikát folytatott, egyéni ízlésén is túllépve.

Lukács később több alkalommal visszatért a Tanácsköztársaság kulturális politikájára. 1952-ben hangsúlyozta e politika nyitottságát, de azt is, hogy szembeszállt a jobboldali szociáldemokrata írók és Kassákék irányzatával egyaránt, akik magukat a diktatúra hivatalos művészetének akarták deklarálni. „A népbiztosság — mint írja — igyekezett kétfrontellenes harcot létrehozni, de ezt az alapjában helyes vonalat nem tudta mindig helyesen és következetesen végrehajtani.”²⁷ Ezt a párt gyengeségével magyarázza, bár azt állítja, hogy — a szociáldemokrata támadások ellenére is — sikerült a kommunista koncepciót érvényesíteni.

1969-ben a Tanácsköztársaság elméleti gyengéire hívja fel a figyelmet, hangsúlyozva, hogy a diktatúra vezetői Lenin alig néhány írását ismerték. Úgy véli, hogy a kultúrpolitika ekkor igen „széles népi bázissal” rendelkezett. „Amennyiben a proletárdiktatúrának a kultúra területén hatása és tradíciója van, amit folytatni lehet, az éppen ez a széles népi alap. Népi alatt azt értem, hogy az ország legjobb és leghaladóbb erőit fogja össze, mégpedig úgy, hogy kísérletet tett arra, hogy egyrészt megőrizze a legszigorúbb és legmagasabb rendű szakszerűséget — ha az ember Bartókra és más kiváló emberekre hivatkozik, akkor ez látni való —, másrészt elkerüljön mindent, ami a kultúra bürokratikus igazgatása felé vezet.”²⁸ Megerősíti, hogy a Tanácsköztársaság lehetővé tette minden művészeti irányzat kibontakozását, és nem engedte, hogy egyik vagy másik irányzat monopolhelyzetbe kerüljön. Ez alkalommal nem emeli ki azokat az éles belső ellentéteket, melyek a kultúra területén is szembeállították a szociáldemokratákat és a kommunistákat, és Kassákhoz is kevésbé szigorú.

Lehet vitatkozni azon, hogy mennyire volt megalapozott elméletileg a Tanácsköztársaság kulturális politikája, s hogy ezt milyen rétegek támogatták, tény azonban az, hogy a proletárdiktatúra e téren nagy eredményeket mutathatott fel. Ezen belül Lukács 1919-es elméleti és gyakorlati tevékenysége nemcsak a magyar, hanem a nemzetközi munkásmozgalmak szempontjából is fontos mozzanat, s ha látjuk is idealista vonásait, mai munkánk előzményének kell tekintenünk azt. Az idealizmus egyébként erőteljesebben jelentkezett az elméletben, mint a gyakorlatban, ahol Lukács sokkal inkább realista. A társadalmi valóság, a tényleges cselekvés és az elméleti gondolkodás egymásra reflektálása alapján elemezhetjük csak az 1919-es Lukácsot. A kultúra demokratizálásának, a tudomány és művészet korszerűségének, az irodalmi és művészeti irányzatok szabadságának, az értelmiség legértékesebb alkotó rétegére való támaszkodásának az elve — ma is megállja a helyét.

²⁶ Aktivizmus, avagy a kultúrájában forradalmasított ember. *Az Ifjú Proletár*, 1919. július 20.

²⁷ A Tanácsköztársaság kultúrpolitikája. *Irodalmi Újság*. 1952. március 27. 5.

²⁸ Nyilatkozat a Tanácsköztársaságról. *Társadalmi Szemle*, 1969. 3. sz. 15–17.